

ФЕНОМЕН СУБ'ЕКТИВНОЇ ВІТАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСМИСЛЕННЯ

У статті розглянуто феномен суб'єктивної вітальності як філософська проблема і як предмет науково-психологічного дослідження. В зарубіжних дослідженнях суб'єктивна вітальність традиційно розглядається як похідна від особистісної автономії та показник суб'єктивного благополуччя особистості. Визначено, що суб'єктивна вітальність є не тільки мірою психологічного благополуччя, а, передусім, повноцінним особистісним ресурсом, міра реалізації якого залежить від рівня розвитку любові людини до життя.

Умови, в яких протікає життєдіяльність сучасної людини, часто по праву називають екстремальними. Це пов'язано з багатьма чинниками і погрозами, у тому числі політичними, інформаційними, соціально-економічними, екологічними, природними. Можна говорити про загальне зниження відчуття безпеки і захищеності сучасної людини. Ситуація загрози життю в сучасному світі все більше стає звичним атрибутом так званого мирного життя. Це пов'язано, передусім, з підвищенням загрози фізичного і іншого насильства, терористичних актів, техногенних і екологічних катастроф. Іншими словами, трансордinarie існування все більше вторгається в ординарне існування, наділяючи його рисами аномальності, катастрофічності. Загроза небуття стає неспецифічною характеристикою не лише екзистенціальної ситуації, але і буденної життєвої ситуації і визначає існування людини.

У сфері сучасного вітчизняного соціально-гуманітарного знання робляться спроби цілісного осмислення особистісного вітального потенціалу, відповідальних за успішну адаптацію і опанування життєвими труднощами. Переважно акцентується увага на копінг-стратегії, стратегії самовладання з важкими життєвими ситуаціями, осмисленні посттравматичного стресового розладу [1], досліджується проблема суб'єктивної вітальності [2; 3].

Метою даної статті є розгляд феномену суб'єктивної вітальності як філософської проблеми і як предмету науково-психологічного дослідження в контексті сучасних теоретико-методологічних підходів.

Розробленість проблеми суб'єктивної вітальності як ресурсу життєстійкості людини взагалі, українського суспільства зокрема, залежить від міри пропрацьованості накопиченого матеріалу, що стосується усвідомлення цілісності людини як особливого роду суцього, як системи живого. У зв'язку з цим, рівень теоретико-методологічної розробленості проблеми феномену суб'єктивної вітальності як ресурсу життєстійкості людини залежить від міри інтегрованості з ним суміжних рівнів: рівня розробки проблеми сутності життя та пояснення життєвих процесів, рівня розробки проблеми механізмів зв'язку живого з живим, людини з її оточенням, рівня осмисленості проблеми адаптаційного та особистісного потенціалу, тобто життєстійкості.

Сьогодні актуалізує проблему життєздатності та суб'єктивної вітальності людини, яка, в свою чергу, передбачає аспект, пов'язаний з дотиком людини з живою природою, без якої людина не може розкрити ні свою родову сутність, ні осмислити своє існування, ні зберегти своє життя. Людина не лише пізнає природу, живе з нею одним життям. Більше того, сама можливість пізнання забезпечується деякою причетністю людини і природи, яка базується на генетичній єдності всього живого, структурній загальності космічної, біологічної і соціальної еволюції (Е. Янч, А. Ліма-де-Фарія), природно-генетичних джерел соціальної поведінки людини (соціобіологія М. Р'юза, Е. Уілсона) і її пізнавальної діяльності (еволюційна епістемологія К. Лоренца).

Крім того, в сучасній філософії стверджується ідея фундаментальної онтологічної зв'язаності і зв'язності суб'єкта та об'єкта пізнання (О. Перова, Т. Гардашук, В. Мантатов, О. Коршунов). Цьому ствердженню сприяли дослідження синергетики (І. Пригожин), еволюційної і генетичної епістемології (К. Лоренц, І. Меркулов), біофілософії (Р. Карпінської) та ін.

У контексті такого розуміння життя, природа і людина, суб'єкт і об'єкт, сам процес пізнання – все втягнуто в мереживо життя, без розкриття сутності якого неможливий не тільки подальший розвиток знання, а й збереження життя людини.

Відтак, на сучасному етапі розвитку науки поняття "життя" набуває характеру багатозначної філософської категорії і принципу розуміння сутності світу, а також діяльності людини в цьому світі. Категорія "життя" може виконувати функцію інтегративної основи у вивченні різних форм людської і природної активності, які трактуються як форми життя. Тільки виходячи з субсистемного характеру життя, від якого не можна ізолюватися при пізнанні світу і людини, можливо "навести мости" між філософією природи і філософією людини, глибше осягнути феномен суб'єктивної вітальності.

Іншими словами, категорія "життя" може стати основою інтеграції природничо-наукового і гуманітарного знання, оскільки в її складі відображається не лише природна, а й соціальна реальність.

Історія філософії неодноразово демонструє періодичне звернення філософської та наукової думки до проблеми осмислення сутності життя. Це відбувається то в ірраціоналістичній, то в науково-раціональній трактовці (Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, О. Шпенглер, Ф. Ніцше, А. Бергсон, В. Дільтей, Х. Г. Гадамер, Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, В. С. Солов'єв, М. Лоський, Т. Дрідзе, С. Григор'єв, Г. Бландино, Й. Вуджер, К. Хемпел, Д. Халл, Х. Дріш, Р. Саттлер, Л. Ф. Бергаланфі).

Теоретичні побудови, що стосуються вітальності, або життєвої сили, давно були у фокусі уваги віталістичного, механістичного, редуціоністичного, машинного, організмичного та психофізичного напрямків [4].

На сьогодні в результаті наукового доробку В. Вернадського, представників космізму М. Наумова, М. Холодного, В. Муравйова, М. Сетницького, О. Чижевського, В. Купревича, В. Фесенкова, А. Манєєва, П. Тейяра де Шардена, А. Швейцера, Г. Зімеля, А. Огурцова, В. Кремянського, І. Фролова та інших формується нова, неklasична наукова картина світу, науковий світогляд, в якому життя вже не протистає законам фізики, не бореться проти них, щоб запобігти загибелі. Навпаки, життя постає перед нами як своєрідний прояв тих самих умов, в яких перебуває наша біосфера, в т. ч. нелінійності хімічних реакцій та сильно неврівноважених умов, що накладаються на біосферу сонячною радіацією [5: 56].

Незважаючи на зусилля наукової і філософської спільноти розв'язати проблеми сутності життя і пояснити життєві процеси, дотик живого з живим не тільки не налагоджений, а й не усвідомлений в повній мірі у практичному, науковому й етичному змісті. Це по-перше.

По-друге, очевидно, що питома вага природознавства у дослідженнях життя, життєвої сили та форм їх прояву, суттєво преважує.

Філософія не може бути "рядовим" в армії наук, областей знання, що штурмують спільно проблему сутності життя, коеволуції та життєстійкості (життєздатності) людини. Жодна з природничих, соціально-психологічних наук не має спеціальним предметом Людину в цілісному її життємешканні і відношенні до світу. Світоглядний зміст філософії задає мету дослідження життя, суб'єктивної вітальності людини та коеволуції, хоча ті або інші учені можуть не усвідомлювати до кінця витоків своїх гуманістичних устремлень.

Це не означає, що досить визнання провідної ролі філософського знання, щоб успішно просунути роботу по створенню синтетичної концепції життя, людини, суб'єктивної вітальності та життєстійкості людини. Таке визнання – лише початок дороги, причому і для філософії теж. Їй випала виняткова роль практичної участі в розробці життєво важливих для існування людства концепцій. Для успішного виконання цієї ролі філософія мусить провести потужно саморефлексію.

В свою чергу, це ставить перед філософією певні завдання щодо подолання роз'єднаності гносеологічної, методологічної, етичної форм філософської рефлексії та визначити шлях побудови етичної гносеології.

Самокритична позиція необхідна для самовизначення, збереження і зміцнення гідності філософії як науки про Людину. Вона здатна внести серйозний вклад до вивчення системи "людина-життя-суспільство" не лише своїм коректуванням методологічних засобів взаємодії наук, а і, найважливіше, своєю участю у формуванні науково обгрунтованого гуманістичного змісту мети (розробити інтеграційну концепцію життя, живого, людини). Інакше метою може стати яка завгодно, досить апробована в природничо-науковому плані дотепна ідея, що знов відсовує Людину в низку однопорядкових матеріальних систем.

По-третє, гострою залишається проблема неопрацьованості категорій "життя" і "людина" у вітчизняній соціально-філософській традиції, а проблема суб'єктивної вітальності і життєстійкості людини взагалі не піднімалася.

Зазначимо, що зацікавленість життям, людиною, активність в розробці методик збереження, зрощування життя в людині, що, в свою чергу, сприяє продовженню людського життя, не виключає можливості досягнення нею безсмертя, характеризує, насамперед, китайську філософську культуру.

Проблема суб'єктивної вітальності була в центрі уваги представників даосизму (Ге Хуна, Чжуан-Цзи, І. Цзя, Тао Цяня), віталістів (Г. Штала, К. Вольфа, Ж. Бландино, В. Браудера, Й. Вуджера, К. Хемпела), неовіталістів (Р. Вірхова, Х. Дриша), а останнім часом є в фокусі уваги переважно зарубіжних соціобіологів (Е. Уілсон), представників практичної медицини (Г. Сельє) та психології.

Ідея фізичного і психічного благополуччя (проявами яких є довголіття, життєстійкість людини) посідає центральне місце у філософських ученнях Китаю. Для китайського світоглядного паттерну характерне розуміння світу (космосу) як єдиного і цілісного, пронизаного потоками життєвої сили. Всі елементи космосу знаходяться у взаємозв'язку і гармонійній єдності, одночасно невпинно трансформуючись і змінюючись в своїй початковій життєвій енергійній пластичності. Світ китайської культури – світ суто іманентний, втручання трансценденції в його існування виключається за відсутністю самої трансценденції.

У зв'язку з цими та іншими особливостями китайської культури життєва сила і енергія є джерелом життя, життєздатності людини і її гармонійного існування з соціальним і культурним середовищем, творчості.

У Японії концепція "Кі" так само малює енергію і силу, якою можна управляти, і яка пов'язана з фізичним і психічним здоров'ям, тобто життєстійкістю людини. Так, цілителі з острова Балі прагнуть привести в рух "байу", вітально-духовну силу, або силу життя, яка у різних людей, – різна [6]. Ця сила є тим, що необхідне для життя, зростання і опору хворобам.

У цих підходах вітальність осмислюється як активна внутрішня сила, що підтримує психічне і фізичне здоров'я, що вимагає дбайливого і дієвого відношення до неї людини для досягнення оптимальної межі її існування.

Суб'єктивна вітальність – це певна доля існуючої в космосі вітальності, яка за певних обставин (час, обставини первинного здобуття пневми (життєвої енергії "ці") і зачаття плоду) [7: 112] локалізувалася в людині.

Таким чином, суб'єктивна вітальність – це те, без чого людина не спроможна ні на що, вона не може бути активною, не може жити. В цьому контексті суб'єктивна вітальність і є життя людини. Цінність життя в людині, людського життя зумовлює сама вітальна енергія (ці), яка пронизує весь світ. У зв'язку з цим людина повинна турбуватися про свою життєву силу, тобто про своє життя, в силу того, що в ній присутня життєва сила Всесвіту.

Отже, значення людини не безумовно, її значущість і цінність залежать від її зусиль в процесі збереження життєвої сили. Людина цінна настільки, наскільки вона є носій вітальної енергії, сили життя.

У зарубіжних науковців суб'єктивна вітальність традиційно розглядається як похідна від особової автономії і показчик суб'єктивного благополуччя особи.

Російські дослідження, які представлені результатами серії емпіричних досліджень Л. Олександрової, О. Расказової., Т. Гордєєвої, істотно розширюють уявлення про суб'єктивну вітальність і доводять, що вона має важливу роль у процесі подолання складних обставин життя, в розвитку особи, будучи не лише мірою психологічного благополуччя, а й повноцінним особистісним ресурсом, який відображає різні аспекти особистісного потенціалу.

У зарубіжній і вітчизняній психології суб'єктивну вітальність позначали такими поняттями, як воля, сила "Его", внутрішня опора, локус контролю, орієнтація на дію, воля до сенсу і т. ін. Якнайповніше, з погляду Д. Леонт'єва, цьому поняттю в зарубіжній психології відповідає поняття "hardiness" – "життєстійкість", введено С. Мадді [8].

Загострення проблеми виживання людини в сучасних умовах, актуалізувало не тільки проблему теоретичної розробки концепції життєстійкості і відповідних категорій, але й активізувало практично орієнтовані концепції з цього питання, передусім, в тих областях, які стосуються питань здоров'я людини, зміцнення і підвищення її життєстійкості.

Завдяки цим дослідженням, була відкрита нова реальність, яка пов'язана з любов'ю людини до життя (філоменологічність) [9; 10], у т. ч. і до тієї міри життєвої сили, що знаходиться в самій людині і потребує не скільки збереження, скільки розвитку.

Д. МакНейр, М Лорр і Л. Доплман [11], досліджуючи проблему суб'єктивної вітальності, розробили профіль емоційних станів (Profile of Mood States – POMS), який містить чинник, названий "енергія / діяльність" (vigor / activity). Чинник енергії показав негативний взаємозв'язок з напругою, депресією, гнівом, втомленням і замішанням.

Р. Тейер [12], досліджуючи добовий ритм людини, одну з використовуваних змінних, представлену п'ятьма прикметниками, назвав "енергією" ("живий", "енергійний", "активний", "сильний" і "повний енергії"). Він обґрунтував, що фізичні вправи (скажімо, ходьба) викликають короточасне відчуття підвищення енергії, виявив, що при вищих оцінках власної енергії знижується схильність до драматизації особистих проблем.

А. Стюарт і співавтори [13] дійшли до висновку про наявність взаємозв'язку між відчуттям енергії і різними станами здоров'я (від порушень сну до соматичних захворювань). Вони створили шкалу з чотирьох пунктів, протиставивши енергію втомленню, і вказали на методологічну важливість розрізнення позитивного відчуття енергії і негативних станів, пов'язаних із соматичними симптомами або втомою, і на можливість кількісної оцінки цієї енергії за допомогою опитувальника.

Оскільки об'єктивно оцінити кількість енергії, що є у розпорядженні людини, не є можливим, сучасні соціально-психологічні дослідження акцентують увагу на суб'єктивному відчутті цієї енергії самою людиною.

Поняття суб'єктивної вітальності введено в психологію Р. Райаном і Ч. Фредеріком [14]. Оскільки об'єктивні показники наявності у людини життєвої енергії не розроблені, вони зробили акцент на вітальності як суб'єктивно сприйнятому стані, що відображає повноту життєвих сил і енергії людини.

Суб'єктивна вітальність, або відчуття енергії, доступної Я, згідно з цим підходом, є важливим індикатором психологічного благополуччя особи. Ця енергія співвідноситься не лише і не стільки з фізичним станом людини, скільки з його психологічним самовідчуттям.

Р. Райан і Ч. Р. Фредерік визначають вітальність як усвідомлене переживання людиною своєї наповненості енергією й життям і розглядають її як віддзеркалення фізичного (організмного) і психологічного благополуччя людини. Це феноменологічно обґрунтований критерій, зміст якого відрізняється від зовнішніх критеріїв благополуччя, таких як успіх, здоров'я, соціальна підтримка і особисті досягнення.

Р. деЧармс співвідносить суб'єктивну вітальність із сприйняттям людиною самого себе як "джерела" [15] діяльності, результатом якої може бути очікуване фізичне і психічне благополуччя.

Е. Деці, Р. Райан, К. Роджерс, К. Шелдон, Т. Кассер наголошують на тому, що підвищення суб'єктивної вітальності повинне супроводжуватися переживанням автономії і цілісності, або самоактуалізації та інших станів, що відносяться до відчуття себе "повністю дієздатною людиною". Конфлікти, надмірні навантаження на "Я" перешкоджають самоактуалізації, особливо ті, які пов'язані з відчуттям браку сил, самостійності або зв'язаності з навколишнім світом і знижують вітальність.

Безумовно, людина володіє потребою відчувати себе суб'єктом власної діяльності. Наприклад, Р. Уайт [16] постулював таку базову потребу людини, як бути компетентним. Він визначив це як "придатність або здатність виробляти ті дії з середовищем, які приводять до підтримки, зростання і розквіту". Пізніше Р. деЧармс дорацював формулювання Р. Уайта, відзначивши, що люди володіють основною потребою: бути суб'єктами власної діяльності – тобто ініціювати і регулювати свою власну поведінку й активність.

Відчуття людиною певного зв'язку між нею та Універсумом, прагнення до цілісності, як в собі, так і у відносинах з оточенням, помічене й оформлене в багатьох теоріях мотивації, які будуються на системі допущень про апріорну природу людини та встановлюють закони ініціації і регуляції людської поведінки (С. Ryff, R. Ryan, E. Deci, R. deCharms, C. Cofer, M. Appley).

Суб'єктивна вітальність і активність людини безпосередньо пов'язані з феноменом внутрішньої мотивації. Без аналізу внутрішніх (передусім) і зовнішніх мотивів діяльності людини важко розв'язати проблему власної активності людини, її здатності до самостійного вибору, напряду розвитку її особистісного потенціалу.

Е. Деці і Р. Райан [17] стверджували, що фундаментальна потреба бути компетентним суб'єктом діяльності найвиразніше виявляється у феномені внутрішньої мотивації. Діяльність, детермінована внутрішньою мотивацією, повинна супроводжуватися відчуттям підвищення вітальності.

Внутрішня мотивація є конструктом, що описує такий тип детермінації поведінки, коли чинники, що ініціюють і регулюють її, виникають зсередини особового "Я" і повністю знаходяться усередині самої поведінки. "Внутрішньо мотивована діяльність не має заохочень, окрім самої активності. Люди залучаються до цієї діяльності задля неї самої, а не для досягнення якихось зовнішніх винагород. Така діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення якоїсь іншої мети" [18: 23].

Американський психолог Е. Деці на початку 70-х рр. ХХ ст. звернувся до вивчення впливу підкріпленя на внутрішню мотивовану поведінку [19]. Результат завжди виходив один і той же: при виконанні внутрішньо цікавої діяльності у людей, які отримували грошові винагороди за її виконання, зменшувався рівень внутрішньої мотивації порівняно з тими, які винагород не отримували.

Отриману Е. Деці закономірність підтверджують результати досліджень таких учених, як М. Ліпер, Д. Грін і Р. Нісбетт, Б. Колдер і Б. Столу, Р. Прічард, К. Кемпбелл и Д. Кемпбелл, М. Йошімура, Р. Андерсон, С. Мануджян и Дж. Резнік, Д. Іден.

Отже, незалежно від характеру активності, віку, професії і країни проживання людей факт негативного впливу грошових винагород на внутрішню мотивацію при виконанні цікавої і привабливої діяльності стабільно мав місце. Йшлося про стійку внутрішню закономірність, яка вимагала пояснення та інтерпретації.

Для пояснення виявленої закономірності Е. Деці звернувся до ідей Ф. Хайдера [20] та Р. деЧармса щодо суб'єктивного локусу каузальності.

Е. Деці, Р. Райн в результаті узагальнення результатів своїх досліджень певною мірою відроджують ідею початковості життєвої енергії порівняно з людиною. Вчені підкреслюють те, що переживання вітальності особливим чином співвідноситься з енергією, яка має причину в самій собі, тобто володіє внутрішнім суб'єктивним локусом причинності (internal perceived locus of causality) [17].

Вперше поняття "локус каузальності" ввів Ф. Хайдер і використовував його для аналізу причин поведінки індивіда при міжособовій взаємодії. Р. деЧармс розширив його вживання на область мотивації, як зазначалося вище.

Р. деЧармс вважає, що "первинною мотиваційною схильністю людини є прагнення ефективно взаємодіяти з оточенням. Людина прагне до того, щоб бути першопрчиною, джерелом своєї власної поведінки; вона прагне до особової каузальності" [15: 269]. Далі, аналізуючи психологічну природу внутрішньої і зовнішньої мотивації, Р. деЧармс використовує конструкт "локус каузальності": "Як тільки особа починає сприймати себе як першопрчиною своєї власної поведінки... можна говорити про внутрішню мотивацію її активності. І відповідно, коли особа сприймає причини своєї поведінки як зовнішні по відношенню до неї самої..., то її активність є зовні мотивованою" [21: 328].

Отже, за внутрішньої мотивації особа має внутрішній локус каузальності (особову причинність) або, іншими словами, має уявлення про те, що причини, котрі обумовлюють поведінку, знаходяться усередині неї, і вона робить її за своєю волею. За зовнішньої мотивації особа характеризується зовнішнім локусом каузальності. Вона вважає, що причини, які детермінують її поведінку, знаходяться поза нею самою і є зовнішніми щодо її "Я".

Відповідно, деЧармс виявив два типи дій і подій. До першого типу відносяться ті дії і події, які мають внутрішній суб'єктивний локус причинності, – причетна до них людина почуває себе "причиною". До другого типу – ті дії і події, які мають зовнішній суб'єктивний локус причинності, – причетна до них людина почуває себе "пішаком" [21: 328].

Вітальність, або енергія, що доступна людині, її "Я", є важливим індикатором джерела мотивації. Відштовхуючись від цих ідей і спираючись на роботи Р. Вудворта і Р. Уайта, Е. Десі висловив гіпотезу про існування двох фундаментальних мотиваційних тенденцій: потреб до самодетермінації і компетентності.

Згідно з цією гіпотезою, людина має природжену тенденцію до виконання таких видів активності, які дають їй відчуття наявності особистісної каузальності і майстерності. Вживання грошових винагород призводить до того, що людина починає вважати, що не вона сама, а ці винагороди є причинами її успішної поведінки. Відбувається екстерналізація локуса причинності, фрустрація потреб в самодетермінації і компетентності і, як наслідок, зменшення внутрішньої мотивації та мінімізація суб'єктивної вітальності.

Отже, аналіз розробки проблеми суб'єктивної вітальності в зарубіжних джерелах дозволяє говорити про дві чіткі тенденції в розумінні людини і суб'єктивної вітальності.

Перша представлена позицією Е. Десі, згідно з якою, цінною є як вітальна, життєва сила, так і людина, а суб'єктивна вітальність – важливий індикатор міри відповідності природи людини (її властивостей) діяльності, яку вона здійснює.

Обмеженість можливостей конкретної наукової методології не дозволила Е. Десі та його однодумцям вийти на рівень вивчення цілісностей, що розвиваються, подивитися на людину і Живе як на автономні полісистеми, що постійно взаємопов'язані. У контексті цього зв'язку вони відкривають безліч своїх властивостей, а в процесі своєї діяльності демонструють наскільки їм вдалося встановити відповідність між тим різним, що в них існує, потребує розвитку. Враховуючи те, що цілісність будь-якої системи забезпечується зв'язаністю її властивостей, які актуалізувалися, стає очевидним, що рівень суб'єктивної вітальності свідчить про міру урівноваженості як в самій системі, так і цієї системи з оточуючими її іншими системами.

Друга тенденція пов'язана з напрацюванням Р. деЧармса, який прагне вважати людину, яка сама в собі формує уявлення про ціль своєї поведінки, діяльності, первісною порівняно з життєвою силою, яка представляє іншу полісистему (Живе). У такому контексті саме людина – мета, а життєва сила – засіб для досягнення цілі. Якщо людина – першопричина своєї поведінки, все робить за своєю волею, то й відповідальність за здійснене несе в повній мірі. Інакше кажучи, все людина робить, насамперед, для себе. Кінцева її ціль – це досягнення оптимального рівня її розвитку. Очевидно, посилення суб'єктивної тенденції в осмисленні феномену суб'єктивної вітальності. В свою чергу, суб'єктивна вітальність потрапляє у розряд психологічних властивостей людини.

Отже, представники зарубіжного (переважно соціопсихологічного) напрямку вивчення проблеми суб'єктивної вітальності вважають, що людина почуває себе найбільш вітальною, а, значить, і життєстійкою у випадку, якщо вона – першопричина, а не "пішак" в руках долі (фатуму) або волі інших людей, відповідно чинники, які примушують її почувати себе здатною до організації й ініціації дії, будуть тісно пов'язані з відчуттям суб'єктивної вітальної енергії.

Аналіз та осмислення соціально-психологічних теорій самодетермінації (Е. Десі, Р. Райан), теорії особистісної причинності (Ф. Хайдер, Р. деЧармс) та теорії компетентності і мотивації ефективності (Р. Уайт) дозволяє зробити певні висновки:

1. Постулюються ідеї про наявність у людині природжених здібностей і можливостей для здорового і повноцінного життя, високої міри життєстійкості.

2. Визнається існування вродженого людського потенціалу, що визначає зростання, інтеграцію і здоров'я, ефективне функціонування індивідів, груп і співтовариств [22: 74].

3. Постулюється вроджена потреба в реалізації цього апріорного потенціалу, необхідного не тільки винятково для самої людини, а й для досягнення внутрішньо особистісної та міжособової узгодженості [23: 275].

4. Індивіди, передусім, прагнуть до розвитку своїх інтересів і здібностей [21: 242].

5. Якість і міра розвитку цього потенціалу пов'язується із досягненням компетентності, завдяки самодетермінації і збалансованому співіснуванню з людським оточенням, як наслідок – зміцнення вітальності.

6. Вітальність розглядається як суб'єктивно сприйнятий стан, що відображає повноту життєвих сил і енергії людини.

7. Самодетермінація (автономія), компетентність (майстерність) визначаються як умови, що сприяють здоровому розвитку та зміцненню суб'єктивної вітальності, тому що завдяки здібності вибирати та мати вибір (самодетермінація) людина діє не на основі зобов'язань або примусів, а на основі усвідомлення своїх потреб і зіставлення із зовнішніми умовами, що дозволяє людині бути гнучкою в управлінні власними взаємодіями з середовищем, що, в свою чергу, зберігає і розвиває її особовий потенціал життєзабезпечення, не порушуючи збалансованості когнітивних структур та взаємостосунків з оточенням.

8. Підкреслюється, що соціальне середовище не повинно перешкоджати розвитку життєзабезпечувальних потреб і вітального потенціалу людини.

9. Міра розвитку базових потреб людини (в самодетермінації, компетентності, в взаємозв'язку з іншими) корелює з психологічним благополуччям, до якого прагне особа.

10. Суб'єктивна вітальність визнається індикатором психологічного благополуччя особистості. Ця енергія співвідноситься не лише і не стільки з фізичним станом людини, скільки з його психологічним самовідчуттям.

Незважаючи на потужний розвиток теорій внутрішньої мотивації, визнання вродженості вітального потенціалу (суб'єктивної вітальності), усвідомлення його активної природи, визначення необхідних умов для цього, представникам соціопсихологічного напрямку не вдалося подолати розірваності між різними рівнями буття людини як цілісної системи.

Визнаючи інтенціональність внутрішньої мотивації, вони спрямовують її націленість на розвиток психофізичних властивостей людини, тим самим нейтралізують творчий її потенціал. При цьому, акцентують увагу значною мірою на зв'язку "суб'єктивна вітальність – адаптаційний потенціал", ніж на зв'язку "суб'єктивна вітальність – особовий потенціал".

Залишається відкритою проблема осмислення підвалін потреб людини в самодетермінації, автономності, компетентності, самоздійсненні, як і проблема пошуку і застосування нових методів для пізнання нерелектованих пластів людського буття.

Результати аналізу розглянутих концепцій в контексті вивчення проблеми суб'єктивної вітальності свідчать про те, що екзистенціальний досвід не гомогенний, він постає конгломератом емоційно-вольових не- і допрекативних фігур і фігур предикативних, з приводу концептуалізації яких доречно потурбуватися про лінію розширення виразних ресурсів традиційної логіки. Оскільки повна рефлективна опрацьованість духовного досвіду, мотивацій поведінки і її передумов покриває вельми вузький обрій раціонально-логічного дискурсу, відносно нерелектованих пластів важливо ставити питання про характерні прийоми їх ідентифікації. В якості подібних видовизначаючих механізмів ідентифікації нерелектованих комплексів інтелектуальної, емоційної, моторної природи вкажемо на такі: патріципацію, синхронію, емпатію, мультиплікацію, фундаменталізацію, ідентифікацію, реконструкцію, екстраполяцію, гіперболізацію [24: 124-132].

Узагальнюючи результати дослідження проблеми сутності життя, пояснення життєвих процесів, осмислення суб'єктивної вітальності та форм її прояву, звернемо увагу на проблему парадоксальності системного мислення. Системному мисленню властива внутрішня суперечність, яка виявляється в парадоксі цілісності і парадоксі ієрархічності [25]. Парадокс цілісності має на увазі, що при аналізі системи її необхідно розчленувати, але при цьому зникають властивості цілісності системи. Парадокс ієрархічності полягає в необхідності опису системи як елементу надсистеми і так далі. У свою чергу, для опису системного мислення, як такого, так само доводиться використовувати несистемні поняття.

Проектуючи це на людину, маємо: людина не лише живе, а й дає собі звіт в своєму житті. І саме тому, що вона дає собі звіт у своєму житті, вона може жити не як їй доведеться, а як їй хочеться. Із власних міркувань над фактами вона створює собі живе уявлення про блага життя і крізь призму цієї уяви оцінює своє дійсне положення в світі і визначає себе до творчої діяльності. Наскільки саме дійсність не збігається з її уявленням про блага життя, вона не задовольняється нею і прагне змінити і пристосувати її до задоволення своїх потреб.

Як свідчить історія, зміст людського життя насправді ніколи не відповідає тому принципу (задоволення, утилітарності особистого та суспільного життя, добродійності), в ім'я якого цей зміст створюється людьми, тобто принципу блага життя. І ця постійна невідповідність постійно змушувала людей звертатися до якнайточнішого визначення самого принципу, а сьогодні знову замислитися над змістом самих понять "життя", "живе", "людське життя", "суб'єктивна вітальність", "життєздатність" і характеру зв'язку людини з живим, з Універсумом.

Отже, проведений аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення феномену суб'єктивної вітальності дозволив нам сформулювати аспекти нашої гіпотези, а саме:

1. Життя – це субсистемне буття, в якому кожна система здійснює своє буття за якоюсь колективною моделлю, в яку вона завжди включена і яка утворює простір її самоздійснення.

2. Живе – це суще, яке володіє здатністю рухатися від себе.

3. Людина (система) – частина Універсуму (надсистема), яка сформувалася під впливом всієї сукупності нескінченної множинності багатьох зв'язків, явищ Всесвіту, тобто всієї його цілісності. Тому

людина володіє здатністю сприймати всю цілісність Всесвіту нескінченно багатьма шляхами, через призму своєї, людської цілісності.

4. Динаміка суб'єктивних властивостей в структурі особистості виявляється в становленні здатності бути суб'єктом на всіх рівнях його організації і спричиняє за собою зміну властивостей індивідуальності як багаторівневої системи, починаючи із специфіки окремих властивостей і закінчуючи зміною цілісної структури.

5. Людині від народження властива любов до життя (філоменологічність), що зумовлена належністю людини як до Живого, так і до Універсуму.

6. Динаміка суб'єктивних властивостей у процесі становлення людини може відбуватися як у напрямку розвитку творчої, так і деструктивної суб'єктивності, будучи цілеспрямованим, системно організованим процесом, позитивний вектор якого може бути посилений, якщо розроблена концептуальна модель становлення людини як багаторівневої, такої, що саморозвивається системи, що проявляє здібність до самодетермінації за рахунок формування філоменологічності як інтеграційної (системної) характеристики людини.

7. Виявлені ознаки філоменологічності, що виявляються в структурі всієї ієрархічної організації суб'єкта і в конституційно-континуальному просторі гуманістичної традиції, в т. ч. і слов'яно-української.

8. Філоменологічність є найбільш значимою з генеральних цінностей нашої культури, істотна властивість української людини. З неї виводяться інші цінності й елементи образу життя, які створюють найбільший соціальний комфорт для української людини. Українська гуманістична традиція як сукупність регулювальників діяльності людини в постійно змінному світі сприяє ресурсозбереженню і самодійсненню української людини (носії українського типу світобачення), пропонуючи засоби, методи, механізми збереження і розвитку її особового потенціалу.

9. Суб'єктивна вітальність – це пробуджені в процесі активного взаємозв'язку вітальні сили людини, які не просто існують в суб'єкті, а проявляються як адаптаційний і особистісний потенціал, реалізація якого необхідна для здійснення людини в унікальності людської цілісності і для встановлення відповідності між різними станами в самій людині, а також і з оточуючими її системами.

10. Життєстійкість людини, суспільства залежить від рівня розвитку її філоменологічності, міри суб'єктивної вітальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Методологія досліджень та сучасні соціальні, економічні психологічні проблеми розвитку суспільства : [зб. наук. праць] / [ред. колег. О. Г. Солодухова, Л. С. Бондар, Т. А. Кадикова та ін.]. – Донецьк : Видавництво Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2009. – 280 с.
2. Александрова Л. А. К концепции жизнестойкости в психологии / Л. А. Александрова // Сибирская психология сегодня : [сб. науч. трудов] / Л. А. Александрова ; [под ред. М. М. Горбатовой, А. В. Серого, М. С. Яницкого]. – Кемерово : Кузбассвуиздат., 2004. – Вып. 2. – С. 82–90.
3. Александрова Л. А. Субъективная витальность как личностный ресурс [Электронный ресурс] / Л. А. Александрова // Психологические исследования : [электрон. науч. журн.]. – 2011. – № 3 (17). URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения : 10.10.2011). 04211001160028. – Режим доступа до журн. : <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/492-aleksandrova17.html>.
4. Sattler R. Biophilosophy. Analytic and Holistic Perspectives / R. Sattler. – Springer-Verlag, Heidelberg, New York, Tokyo, 1986. – 284 p.
5. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ. В. И. Аршинов]. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
6. Wikan U. Managing the heart to brighten face and soul : Emotions in Balinese morality and health care / U. Wikan // American Ethnologist. – 1989. – Vol. 16. – P. 294–312.
7. Гэ Хун. Баопу-цзы / Гэ Хун ; [пер. с кит., коммент., предисл. Е. А. Торчинов]. – СПб. : Центр "Петербургское Востоковедение", 1999. – 384 с.
8. Maddi S. R. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Oct. – Vol. 63. – № 2. – P. 265–274.
9. Маисурадзе Н. Феномен свободы и пути ее реализации / Н. Маисурадзе. – Тбилиси : "Мецниереба", 1997. – 271 с.
10. Д'яченко І. Н. Філоменологічність – ключове поняття філософського напрямку "філоменологія" / І. Н. Д'яченко. – Ханти-Мансійск : Издательство ОАО "Информационно-издательский центр", 2011. – 42 с.
11. McNair D. Profile of Mood States manual / McNair D, Lorr M., Dopleman L. – San Diego : Educational and Industrial Testing Service, 1971. – 927 p.
12. Thayer R. E. Energy, tiredness, and tension effects as a function of a sugar snack vs. moderate exercise / R. E. Thayer // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987 a. – Vol. 52. – P. 119–125.
13. Stewart A. L. Health perceptions, energy / fatigue, and health distress measures / A. L. Stewart, J. E. Ware (eds.) // Measuring functioning and well-being : The medical outcomes study approach. – Durham, NC : Duke University Press, 1992. – P. 143–172.
14. Ryan R. M. On energy, personality, and health : Subjective vitality as a dynamic reflection of well-being / R. M. Ryan, Ch. Frederick // Journal of Personality. – 1997. – Vol. 65. – P. 529–565.
15. DeCharms R. Personal causation : The internal affective determinants of behavior / R. DeCharms. – New York : Academic Press, 1968. – 398 p.

16. White R. W. Competence and the psychosexual stages of development / R. W. White ; [ed. M. R. Jones] // Nebraska Symposium on Motivation. Perspectives on motivation. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1960. – Vol. 8. – P. 97–141.
17. Deci E. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior / E. Deci, R. Ryan. – New York : Plenum, 1985. – 371 p.
18. Deci E. L. Intrinsic motivation / E. L. Deci. – N.Y. : Plenum, 1975. – 298 p.
19. Deci E. L. Effects of externally mediated rewards on intrinsic motivation / E. L. Deci // J. Pers. Soc. Psychol. – 1971. – V. 18. – P. 105–115.
20. Heider. F. The psychology of interpersonal relations / F. Heider. – New York : Wiley, 1958. – 322 p.
21. Ibid. – 328 p.
22. Deci E. L. The "what" and "why" of goal pursuits : Human needs and the self-determination of behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan // Psychological Inquiry. – 2000. – Vol. 11. – P. 227–268.
23. Deci E. L. A motivational approach to self : Integration in personality / E. L. Deci, R. M. Ryan // Nebraska Symposium on Motivation : Vol. 38. Perspectives on motivation / [ed. R. Dienstbier]. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1991. – P. 237–288.
24. Ильин В. В. Философская антропология : [учебное пособие] / В. В. Ильин. – [2-е изд.]. – М. : КДУ, 2008. – 231 с.
25. Абрамов Н. Т. Целостность и управление / Н. Т. Абрамов. – М. : Наука, 1974. – 248 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Metodologiya doslidzhen' ta suchasni sotsial'ni, ekonomichni psikhologichni problemy rozvytku suspilst'va [The Methodology of Investigations and Modern, Economic Psychological Problems of the Society's Development] : [zb. nauk. prats'] / [red. koleg. O. G. Solodukhova, L. S. Bondar, T. A. Kadykova ta in.]. – Donetsk : Vydavnytstvo Donets'kogo instytutu rynku ta sotsial'noi polityky, 2009. – 280 s.
2. Aleksandrova L. A. K kontseptsii zhyznestoičnosti v psikhologii [To the Resilience Conception in Psychology] // L. A. Aleksandrova // Sibirskaia psikhologiya segodnia [The Siberian Psychology Today] : [sb. nauchn. trudov] / L. A. Aleksandrova ; [pod red. M. M. Gorbatovoi, A. V. Serogo, M. S. Yanits'kogo]. – Kemerovo : Kuzbassvuzizdat., 2004. – S. 82–90.
3. Aleksandrova L. A. Sub'ektivnaia vital'nost' kak lichnostnyi resurs [The Subjective Vitality as the Personal Resource] [Elektronnyi resurs] / L. A. Aleksandrova // Psikhologicheskie issledovaniia [Psychological Investigations] : [electron. nauch. zhurn.]. – 2011. – № 3 (17). URL: <http://psystudy.ru> (data obrashcheniia: 10.10.2011). 0421100116\0028. – Rezhym dostupu do zhurn. : <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/492-aleksandrova17.html>.
4. Sattler R. Biophilosophy. Analytic and Holistic Perspectives / R. Sattler. – Springer-Verlag, Heidelberg, New York, Tokyo, 1986. – 284 p.
5. Prigozhyn I. Poriadok iz khaosa. Novyi dialog s prirodoi [The Order from the Chaos. The New Dialogue with Nature] / I. Prigozhyn, I. Stengers ; [per. s angl. V. I. Arshynov]. – M. : Progress, 1986. – 432 s.
6. Wikan U. Managing the heart to brighten face and soul : Emotions in Balinese morality and health care / U. Wikan // American Ethnologist. – 1989. – Vol. 16. – P. 294–312.
7. Ge Khun. Baopu-tsy [Baopu-Tsy] / Ge Khun ; [per. s kit., komment., predisl. Ye. A. Torchinov]. – SPb. : Tsentr "Peterburgskoe Vostokovedenie", 1999. – 384 s.
8. Maddi S. R. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Oct. – Vol. 63. – № 2. – P. 265–274.
9. Maisuradze N. Fenomen svobody i puti ieie realizatsii [The Independence Phenomenon and the Ways of its Realization] / N. Maisuradze. – Tbilisi : "Mezniereba", 1997. – 271 s.
10. D'iachenko I. N. Filomenologichnost' – kliuchevoe poniatie filosofskogo napravleniia "filomenologiya" [Filomenology as the Key Notion of the Philosophical Trend "Filomenology"] / I. N. D'iachenko. – Khanty-Mansiisk : Izdatel'stvo OAO "Informatsionno-izdatel'skii tsentr", 2011. – 42 s.
11. McNair D. Profile of Mood States manual / McNair D., Lorr M., Doppleman L. – San Diego : Educational and Industrial Testing Service, 1971. – 927 p.
12. Thayer R. E. Energy, tiredness, and tension effects as a function of a sugar snack vs. moderate exercise / R. E. Thayer // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987 a. – Vol. 52. – P. 119–125.
13. Stewart A. L. Health perceptions, energy / fatigue, and health distress measures // A. L. Stewart, J. E. Ware (eds.). // Measuring functioning and well-being : The medical outcomes study approach. – Durham, NC : Duke University Press, 1992. – P. 143–172.
14. Ryan R. M. On energy, personality, and health : Subjective vitality as a dynamic reflection of well-being / R. M. Ryan, Ch. Frederick // Journal of Personality. – 1997. – Vol. 65. – P. 529–565.
15. DeCharms R. Personal causation : The internal affective determinants of behavior / R. DeCharms. – New York : Academic Press, 1968. – 398 p.
16. White R. W. Competence and the psychosexual stages of development / R. W. White ; [ed. M. R. Jones] // Nebraska Symposium on Motivation. Perspectives on motivation. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1960. – Vol. 8. – P. 97–141.
17. Deci E. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior / E. Deci, R. Ryan. – New York : Plenum, 1985. – 371 p.
18. Deci E. L. Intrinsic motivation / E. L. Deci. – N.Y. : Plenum, 1975. – 298 p.
19. Deci E. L. Effects of externally mediated rewards on intrinsic motivation / E. L. Deci // J. Pers. Soc. Psychol. – 1971. – V. 18. – P. 105–115.
20. Heider. F. The psychology of interpersonal relations / F. Heider. – New York : Wiley, 1958. – 322 p.

21. Ibid. – 328 p.
22. Deci E. L. The "what" and "why" of goal pursuits : Human needs and the self-determination of behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan // Psychological Inquiry. – 2000. – Vol. 11. – P. 227–268.
23. Deci E. L. A motivational approach to self : Integration in personality / E. L. Deci, R. M. Ryan // Nebraska Symposium on Motivation : Vol. 38. Perspectives on motivation / [ed. R. Dienstbier]. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1991. – P. 237–288.
24. П'їн В. В. Філософська антропологія [Philosophical Anthropology] : [учебное пособие] / В. В. П'їн. – [2-е изд.]. – М. : КДУ, 2008. – 231 с.
25. Abramov N. T. Tselostnost' i upravlenie [The Integrity and Management] / N. T. Abramov. – М. : Nauka, 1974. – 248 s.

Матеріал надійшов до редакції 10.04. 2012 р.

Д'яченко И. Н. Феномен субъективной витальности: теоретико-методологические основания осмысления.

В статье рассматривается феномен субъективной витальности как философская проблема и как предмет научно-психологического исследования. В зарубежных исследованиях субъективная витальность традиционно рассматривается как производная от личностной автономии и показатель субъективного благополучия личности. Определено, что субъективная витальность является не только мерой психологического благополучия, но и, главным образом, полноценным личностным ресурсом, уровень реализации которого зависит от степени развития любви человека к жизни.

Diachenko I. M. The Phenomenon of the Subjective Vitality: the Theoretical-Methodological Bases of Comprehension.

The article considers the phenomenon of the subjective vitality as a philosophical problem and as a subject of the scientific and psychological research. In foreign studies the subjective vitality traditionally is regarded as the derivative of the personal autonomy and the personal subjective well-being indicator. It is determined that the subjective vitality is not only a measure of the psychological well-being, but, above all, the valuable personal resource, the realization measure of which depends upon the person's love development level to life.